

УДК 911.3:338.4

Ушкаренко Ю.В.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії
Херсонського державного університету***ФОРМУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНОГО РІВНЯ
СПОЖИВАННЯ НА РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ****FORMATION AND OPTIMIZATION OF CONSUMPTION
ON THE FOOD MARKET PRODUCTS****АНОТАЦІЯ**

У статті визначено структуру ринку продукції харчової промисловості Херсонської області. Встановлено, що ефективність функціонування харчової промисловості характеризує рівень продовольчої забезпеченості та рівень задоволення потреб населення в продуктах харчування щодо науково обґрунтованих норм. Виявлено причини низького рівня споживання продуктів у розрахунку на душу населення. Запропоновано шляхи здійснення структурної перебудови у виробництві продовольчих товарів.

Ключові слова: харчова промисловість, продукти харчування, ринок продовольчих товарів, продовольчий кошик, раціональне харчування, прожитковий мінімум, межа малозабезпеченості, фізіологічний мінімум.

АННОТАЦИЯ

В статье определена структура рынка продукции пищевой промышленности Херсонской области. Установлено, что эффективность функционирования пищевой промышленности характеризует уровень продовольственной обеспеченности и уровень удовлетворения потребностей населения в продуктах питания по отношению к научно обоснованным нормам. Выявлены причины низкого уровня потребления продуктов в расчете на душу населения. Предложены пути осуществления структурной перестройки в производстве продовольственных товаров.

Ключевые слова: пищевая промышленность, продукты питания, рынок продовольственных товаров, продовольственная корзина, рациональное питание, прожиточный минимум, предел малообеспеченности, физиологический минимум.

ANNOTATION

The article defined the structure on the market of food products Kherson region. Established that the efficiency of the food industry determined the level of food security and needs of the population in food towards scientifically based standards. The reasons for low consumption product per capita. The ways of implementation of structural adjustment in the production of food.

Keywords: food industry, food, food market, grocery shopping, nutrition, cost of living, low income limit, physiological minimum.

Постановка проблеми. Харчове виробництво відіграє важливу роль у житті кожної людини. Харчова промисловість Херсонської області налічує 243 великих, середніх і малих підприємства, що виробляють широкий асортимент харчових продуктів. Серед них – птахоферми, м'ясо- та молокопереробні заводи, маслозаводи, виробники борошна і борошняних виробів, круп, сирів, кетчупу, майонезу, консервованих овочів та фруктів, хлібопекарські комплекси тощо, які розташовані у місті та 18 районах області [1, с. 89].

У структурі ринку продовольчих товарів важливе місце займає ринок харчових продуктів, що виробляються підприємствами харчової промисловості, який характеризується сукуп-

ністю економічних відносин із виробництва, розподілу, обміну і споживання продовольчих товарів цієї комплексної галузі для задоволення суспільних потреб на основі збалансування їх попиту і пропозиції на конкурентних засадах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна економічна наука має значний теоретико-методологічний доробок дослідження розвитку та функціонування харчової промисловості. Зокрема, це наукові праці П.П. Борщевського, Л.В. Дейнеко, С.І. Дорогунцова, Б.М. Данилишина, А.С. Заїнчковського, О.М. Онищенко, П.Т. Саблука, Л.Г. Чернюк та ін. У роботах цих авторів узагальнено результати масштабних досліджень найбільш важливих аспектів функціонування харчових підприємств. Проте теоретико-методологічні, методичні, практичні питання визначення особливостей формування та забезпечення оптимального рівня споживання на ринку продукції харчової промисловості розроблено недостатньо.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Забезпечення ефективного розвитку ринку продовольчих товарів на рівні адміністративних областей має не тільки наукове, але й велике практичне значення. Повною мірою це стосується дослідження на терені Херсонської області, комплексне вивчення якої практично відсутнє. Сукупність визначених проблем, значимість та необхідність їх дослідження зумовили актуальність теми дослідження.

Мета статті полягає в аналізі й оцінці рівня споживання продуктів харчування, його структури та динаміки, виявленні причини низького рівня споживання продуктів харчування в розрахунку на душу населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Херсонська область є аграрним регіоном, і харчові підприємства області активно розвиваються на власній якісній сільськогосподарській сировині, яка забезпечує процес виробництва кінцевого продукту – продуктів харчування. Сприятливий клімат та родючі землі області сприяють розвитку високопродуктивного, багатогалузевого сільського господарства, яке спеціалізується на молочно-м'ясному тваринництві та рослинництві зерно-овочевого напрямів, поєднаних із баштанництвом, виноградарством, садівництвом, забезпечуючи підприємства

харчової промисловості сировиною [1, с. 91]. Так, близько 20 років у Херсонській області успішно працює українсько-шведське підприємство «Чумак» – провідний виробник консервованої продукції в Україні. Питома вага експортованої продукції торгової марки «Чумак» становить 35–40%. Наступна провідна компанія – «Данон-Дніпро», на якій виробляється більше 80% української молочної продукції. Ефективно розвивається галузь виноробства [2, с. 141]. Найбільше підприємство України – ПАО «Дім марочних коньяків «Таврія» – виробляє коньяки з використанням вітчизняного та іноземного досвіду виноробства, які мають успіх в Україні та за її межами. Вагоме місце в консервній галузі займає ФГ «Інтегровані агро-системи» Голопристанського району – один із найпотужніших в Європі заводів із переробки томатів [3].

За своєю структурою ринок продукції харчової промисловості є досить складним. Він включає понад 3 тис. видів харчових продуктів, що виробляються значною кількістю підприємств, виробництв і цехів [4]. До складу ринку харчових продуктів входить: ринок м'яса і м'ясопродуктів; молока і молокопродуктів; хліба і хлібобулочних виробів; ринок олії і олійно-жирових продуктів; риби і рибопродуктів; горілки та лікєро-горілочаних виробів; цукру; ринок кондитерських виробів; пива і безалкогольних напоїв; мінеральних вод; тютюнових виробів; ринок борошна та круп; консервованих виробів; солі; інші ринки харчових продуктів (табл. 1).

Аналіз динаміки обсягів виробництва основних видів продукції харчових підприємств Херсонської області доводить, що за останні роки в області відчувається суттєве зростання виробни-

цтва харчової продукції, а саме: виробництво кисломолочних продуктів – на 14,4%, олії соняшникової – на 81,9%, круп – на 86,8%, масла вершкового – на 13,6%, виробів макаронних – на 21,9%, овочів консервованих – на 14,4%.

Проте суттєву тенденцію до скорочення виявило виробництво м'яса і м'ясних продуктів, ковбасних виробів, що зумовлено скороченням виробництва продукції в галузі тваринництва, а також скорочення виробництва напоїв безалкогольних у зв'язку з високим ступенем зносу основних засобів виробництва.

Однією з визначальних особливостей формування ринку продукції харчової промисловості є визначення суспільних потреб у них на основі використання науково обґрунтованих фізіологічних норм їх споживання в розрахунку на душу населення, а також на основі обґрунтування продовольчого кошика у розрахунку на одну особу й обчислення загальної калорійності необхідного середньодобового споживання харчових продуктів [5]. Специфічною характерною рисою ринку продукції харчової промисловості є те, що його товари належать до продуктів щоденного попиту. Вони відрізняються високими вимогами щодо їхньої якості, зберігання, транспортування, споживання; відзначаються наявністю масового попиту, обмеженим періодом їх реалізації та іншими особливостями.

Для нормальної й активної життєдіяльності людині треба харчуватися раціонально, тобто споживати таку кількість їжі, яка потрібна для відтворення енергозатрат. Раціональне харчування – це фізіологічно повноцінне харчування здорових людей з урахуванням їх статі, віку, характеру праці та інших факторів. Раціональне харчування сприяє збереженню здоров'я, опірності шкідливим факторам навколишнього

Таблиця 1

Динаміка обсягів виробництва основних видів продукції харчових підприємств Херсонської області за 2013–2015 рр.

	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Темп росту 2015 р. до 2013 р., %
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів, тис. т	416	455	360	39,6
Вироби ковбасні, тис. т	183	115	106	48,8
Овочі консервовані натуральні, т	15505	29278	24261	114,4
Олія соняшникова нерафінована, т	181206	163930	202691	181,9
Молоко оброблене рідке, т	10909	5250	6540	85,2
Масло вершкове, т	1202	1303	1173	113,6
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний, т	91	135	158	67,8
Сири жирні, т	11014	7183	7307	52,6
Продукти кисломолочні, т	33229	32771	39619	200,4
Борошно, т	101738	93144	90698	64,8
Крупи, т	16972	16518	24986	186,8
Вироби хлібобулочні, т	34395	36484	34947	90,8
Вироби макаронні: пельмені, вареники тощо, т	6481	6999	8239	121,9
Напої безалкогольні, тис. дал.	109	61	344	46,6
Соуси (крім томатних) і продукти для приготування соусів: приправи та прянощі змішані інші, т	13748	13726	12735	91,4
Вино виноградне, тис. дал.	345	300	307	97,1

Джерело: розраховано за даними [7]

середовища, високій фізичній та розумовій працездатності, а також активному довголіттю [1].

В умовах безперервного спаду виробництва в переробних галузях АПК, зменшення забезпечення прожиткового мінімуму основної маси населення проблеми досягнення збалансованості раціонів харчування, якості та екологічної безпеки продуктів харчування відходять на другий план. Значна робота державних та громадських організацій з упорядкування структури регіональних та продуктових споживчих ринків, досягнення його пропорційності та стабільності, захисту вітчизняного виробника і споживача виявляється не завжди ефективною через розбалансування зовнішніх і внутрішніх агропромислових зв'язків, недосконалі митну, податкову, цінову системи тощо. Між тим саме якість продуктів харчування, питної води, економічна безпека аграрного виробництва та середовища життєдіяльності населення визначають тривалість, рівень та якість його життя, стан здоров'я. Для Херсонської області як регіону агропромислової спеціалізації дуже актуальним є задоволення споживчого ринку продуктами харчування із сировини власного виробництва, а також використання наявних виробничих потужностей для насичення ринку якісними вітчизняними продуктами.

Функціональне призначення харчової промисловості щодо відтворення людини як головної продуктивної сили оцінюється, насамперед, за критерієм задоволення потреб населення в основних продуктах харчування місцевими переробними підприємствами. Рівень забезпеченості споживання за рахунок власного виробництва визначається як співвідношення обсягу випуску продуктів харчування у регіоні з обсягом споживання за науково обґрунтованими нормами.

Таким чином, щодо мінімально необхідних норм споживання Херсонська область за рахунок власних продовольчих ресурсів у змозі забезпечити потреби у м'ясі та м'ясопродуктах, картоплі, овочах і баштанних, фруктах і ягодах, олії. Недостатнім є виробництво молока і молокопродуктів, хліба і хлібобулочних виробів, цукру. При цьому в Україні виробництво

всіх продуктів харчування значно перевищує потреби внутрішнього споживання [6, с. 12–13].

Разом із тим і світовий досвід, і вітчизняна економічна наука та практика господарювання не дають чітких науково обґрунтованих критеріїв для визначення реального якісного стану рівня життя населення з позицій «харчової достатності». Статистичні показники, які використовуються в Україні, що характеризують середній рівень споживання і не супроводжуються описом їх розподілу за віковими та професійними, соціальними групами населення, не можуть виконувати об'єктивну роль. Різноманітність понять, які характеризують низький рівень споживання і найбільшою мірою пов'язані з кількісною оцінкою харчування людей, створює складнощі й для визначення внутрішнього потенціалу і сучасного стану та ефективності розвитку харчової промисловості й інших складників продовольчого та агропромислового комплексу країни. Серед таких понять – прожитковий мінімум, мінімальний споживчий бюджет (МСБ), межа малозабезпеченості, фізіологічний мінімум, межа фізіологічного виживання. Поки ще не всі вони є предметом детального аналізу та стурбованості, або ж здаються дуже далекими від сучасної дійсності.

Згідно з численними монографічними та статистичними даними [1; 4], сучасний середній український раціон є дещо вищим за мінімальний рівень споживання, який рекомендовано Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО). Але теперішнє падіння споживання в Україні є значним і може здаватися навіть загрозливим із погляду прийнятих за радянських часів норм споживання. Повною мірою ці висновки стосуються обсягів та структури споживання продуктів харчування населенням Херсонської області (табл. 2).

Як показують дані табл. 2, порівняно з 2013 р. у 2015 р. у Херсонській області скоротилося споживання олії на 8,4%. Натомість виросло споживання м'яса і м'ясопродуктів на 5,7%, молока і молочних продуктів – на 5,2%, яєць – на 7,8%, риби і рибопродуктів – на 4,7%, фруктів і винограду – на 16,6%.

Таблиця 2

Рівень та динаміка споживання основних продуктів харчування населенням Херсонської області, кг

Продукти харчування	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. у % до 2013 р.
М'ясо і м'ясопродукти в перерахунку на м'ясо	47,2	46,4	49,9	105,7
Молоко і молочні продукти в перерахунку на молоко	186,5	184,6	196,2	105,2
Яйця, шт.	284	304	306	107,8
Риба і рибопродукти	14,9	15,0	15,6	104,7
Олія	14,2	13,5	13,0	91,6
Овочі та баштанні	185,3	191,9	195,9	105,7
Фрукти і ягоди, виноград	44,5	51,6	51,9	116,6
Цукор	42,0	46,3	42,7	101,7
Хліб та хлібні продукти	120,3	129,4	125,8	104,6
Картопля	135,3	139,8	142,8	105,5

Джерело: аналізовано за матеріалами [7; 8]

Таблиця 3

Споживання основних продуктів харчування у сім'ях із різним середньодушовим сукупним доходом по Херсонській області за 2015 р. (у середньому на члена сім'ї за рік, кг)

Продукти харчування	Групи сімей із середньодушовим сукупним доходом у місяць, грн.							
	до 1300	1300 – 1500	1500 – 1800	1800 – 2000	2000 – 2500	2500 – 3000	3500-4000	понад 5000
М'ясо і м'ясопродукти в перерахунку на м'ясо	36,5	39,2	41,4	45,9	53,7	57,6	59,4	65,8
Молоко і молочні продукти	186,5	199,3	206,6	209,4	211,2	213,8	220,1	269,7
Яйця, шт.	270,0	272,0	289,0	301,1	305	308	309	310
Риба і рибопродукти	8,5	9,1	10,6	11,9	12,5	13,4	15,1	19,8
Цукор	34,5	37,8	39,1	40,5	41,3	42,0	43,6	46,2
Олія	11,3	12,4	12,8	13,0	13,1	13,3	13,5	14,5
Хліб та хлібні продукти	139,7	125,9	124,3	122,0	120,6	121,6	101,2	96,4
Картопля	153,2	151,2	147,8	142,2	141,2	134,9	120,3	112,7
Овочі та баштанні	171,2	183,4	181,2	183,3	184,9	195,6	198,3	203,9
Фрукти, ягоди і виноград	47,6	47,7	48,9	51,6	53,2	55,3	62,8	72,3

Джерело: власні дослідження

Таким чином, місцеві традиції та соціальна пристосованість населення, створили додаткові можливості в особистому споживанні, насамперед, продукції рослинного походження. Особливо це стосується сільських жителів, які майже всі свої потреби в продуктах харчування забезпечують за рахунок надходження продуктів з особистих господарств. Разом із тим в Україні продовжує тривати процес розмежування суспільства за рівнем доходів. Він супроводжується одночасним зростанням відмінності спожитих окремими соціальними групами населення продуктів харчування за їх кількістю та якістю (табл. 3).

У результаті проведеного анкетування виявлено, що чим нижчий розмір середньодушового сукупного доходу, тим менша вартість харчування і більша частка витрат на нього. Тільки починаючи з показника середньодушового доходу 2 250 грн. (за межі малозабезпеченості 1 147 грн. на місяць та вартості мінімального споживчого кошика 1 218 грн.), населення в змозі забезпечити раціональне споживання продуктів харчування.

Найбільш забезпечені сім'ї (зі середньодушовим сукупним доходом 2000–2500 грн.) харчуються найбільш раціонально, згідно з науково обґрунтованими нормами. Найбідніші сім'ї мають загальну калорійність раціону харчування на межі мінімальних науково рекомендованих норм. Найпоширенішим джерелом білків у їх споживанні є молоко та молочкопродукти. Бідні та сім'ї середнього достатку (сукупний дохід 1300–1500 грн.) уже в півтора рази менше науково обґрунтованих норм споживають м'яса та яєць. Переважну частину енергетичних потреб вони задовольняють за рахунок надмірного (порівняно з нормативними показниками) споживання хліба і хлібопродуктів, картоплі, а також овочів і фруктів, тобто їжі рослинного походження. Знову привертає на себе увагу надмірне споживання вуглеводів (хліба та картоплі) на фоні дефіциту фізіоло-

гічно найбільш цінних продуктів харчування, вміщуючи білок тваринного походження, вітаміни, мікроелементи та ін. Особливо сильно відстає від рекомендованих норм споживання риби, м'яса, фруктів та ягід, яєць, молока.

Низький рівень споживання продуктів у розрахунку на душу населення зумовлений дією багатьох факторів, основними з яких є:

- значне скорочення обсягів сільськогосподарської продукції і сировини для виробництва продовольчих продуктів;

- порушення економічних і технологічних зв'язків у системі їх виробництва;

- значне зростання цін на продукти харчування і різке зниження реальних доходів населення.

Висновки. Таким чином, нераціональна структура споживання зумовлює гостру необхідність здійснення структурної перебудови у виробництві продовольчих товарів, спрямованої на максимальну відповідність її обсягам і структурі потреб населення, розширення й оновлення асортименту вироблюваної продукції, значне поліпшення якості. Для цього, на нашу думку, необхідно: збільшення виробництва і поліпшення якісних характеристик сільськогосподарської сировини, яка спрямовується на переробку; пропорційний розподіл та ефективне використання ресурсного потенціалу харчової промисловості регіону; скорочення втрат продукції в процесі її виробництва, заготівель, зберігання, переробки і реалізації; впровадження нової техніки, технології і прогресивних форм організації виробництва; вивчення попиту на вироблювану продукцію, а також її збут; підвищення ефективності структури та розміщення виробництва в харчовій промисловості на основі ринкових методів господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ушкаренко Ю.В. Теоретичні основи і прикладні проблеми управління конкурентоспроможним потенціалом підпри-

- ємств харчової промисловості: [монографія] / Ю.В. Ушкаренко, М.О. Шульга. – Херсон: Вишемирський В.С., 2015. – 224 с.
2. Шульга М.О. Актуальні проблеми сучасного розвитку підприємств харчової промисловості Херсонської області / М.О. Шульга // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. – 2014. – № 15(4). – С. 141–144.
 3. Херсонська обласна державна адміністрація. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khoda.gov.ua/>.
 4. Дейнеко Л.В. Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень (проблеми теорії та практики) / Л.В. Дейнеко. – К.: Знання, 1999. – 331 с.
 5. Сеперович Н. Продовольче забезпечення та продовольча безпека України / Н. Сеперович. – К.: ПАП в Україні, 1999. – 144 с.
 6. Продуктивні сили економічних районів України / За ред. Б.М. Данилишина. – К.: Нічлава, 2000. – 520 с.
 7. Головне управління статистики у Херсонській області. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua/>.
 8. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування України» / За ред. Н.С. Власенко // Державна служба статистики України. – К., 2014. – 56 с.
 9. Продовольственная и сельскохозяйственная Организация Объединённых наций [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fao.org/>.